

Voigt Vilmos: A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba

**Mahārāṇī devī dāśī
(Banyár Magdolna)**

Ahogy Voigt Vilmos¹ könyvének címe is jelzi, *A vallási élmény története* (Timp Kiadó, Budapest, 2004) a vallástudomány, azon belül is kiváltképp az összehasonlító vallástudomány történetének és eredményeinek nagy ívű áttekintése, amely egyetemi tankönyvnek és ismeretterjesztő műnek készült. Megírásakor Voigt Vilmost kettős szándék vezette: nemcsak az összehasonlító vallástudomány legfontosabb tényeit akarta az olvasók elé tárni, hanem annak gondolkodásmódját is be kívánta mutatni. Mivel ez a terület hatalmas, a könyv terjedelmi korlátai miatt erősen szelektálnia kellett, így a tudományos eredmények közül csak a legfontosabbakat ismertette, de jelezte, hogy me-

lyek azok a területek, amelyek kimaradtak, és egy következő, e kötet folytatását jelentő munkában feltétlenül szerepelniük kell. (A folytatás azóta megjelent: *A vallás megnyilvánulásai. Bevezetés a vallástudományba*. Timp Kiadó, Budapest, 2006.) A szerző az utószóban azt is megjegyzi, hogy művében a vallási élményt a befogadók oldaláról közelítette meg, akikre a legmesszebbmenőig tekintettel volt: hallgatói, tanítványai és a szakma számára például rendkívül alapos és strukturált irodalomjegyzékkel szolgál, és a legtöbb részterületen világosan jelzi, hogy mik az ott eddig folyt kutatások üres területei és hiányosságai, felhívva ezzel figyelmüket azokra a témákra, amelyekkel a siker reményében érdemes foglalkozniuk. De a laikus „befogadóra” is különleges figyelmet fordított: műve szerkezeti felépítése rendkívül logikus és könnyen követhető, amit az is segít,

---

¹ Prof. Dr. Voigt Vilmos egyetemi tanár, az MTA (Néprajztudomány) doktora, az ELTE Néprajzi Intézete Folklóre Tanszékének és Doktori Iskolájának a vezetője, az ELTE „örökös tagja”, hiszen 1958 óta, amikor megkezdte tanulmányait néprajz–magyar szakon, soha nem hagyta el az egyetemet. Ortutay Gyula „szárnyai” alatt kezdett, mert őt is a mesék, balladák világa érdekelte leginkább. Nemzetközileg elismert tudományos munkássága rendkívül kiterjedt és termékeny: 1960-tól 1120 önálló tudományos közleményt jegyez a folklórelmélet, folklóresztétika, magyar népköltészet, magyar őstörténet, szibériai sámánizmus, balti finn népek, Afrika folklórja területén. Munkássága második felében érdeklődése egyre erőteljesebben a vallástudomány felé fordult.

hogy mindvégig „vezeti” az olvasót, előre utalva arra, hogy mi és miért fog következni, valamint visszautalva a más kontextusban korábban elmondottakra. Nem mellékesen a könyv még szórakoztató is: szövegét át- meg átszövik az ironikus, olykor szarkasztikus, de minden esetben rendkívül pontosan célzott és nem bántó megjegyzések az ismertetett szerzők tudományos elméleteire, azok esetleges magánéleti hátterére és a vizsgált korra vonatkozóan. Talán ez a tudományos művekben meglehetősen ritkán használt stíluselem adja Voigt munkáinak utánozhatatlanul egyedi jellegét.²

Könyve bevezetőjében Voigt egyértelműen tisztázza annak célját: a vallások egymással összevethető vonásainak bemutatása egyszerű és közérthető módon, ami azonban nem lép fel a tudománytörténeti rendszerezés igényével. Kijelenti továbbá, hogy könyve egyetlen vallást sem helyez a többi fölé, és objektív ugyan nem akar lenni – azt itt nem részletezi, hogy miért mond le eleve az objektivitás tudományos kritériumáról –, de legalább igyekszik nem szubjektív lenni – habár nem teljesen világos, milyen átmenet létezhet a nem szubjektív és az objektív között. Ennek okára később tesz egy utalást azzal, hogy „minél általánosabb egy, a vallással foglalkozó munka, annál szembeötlőbb alkotójának a világnézete, nem egyszer a vallásossága is.”³ Nos, az ő jelen munkájában a vallásosság nyomait ugyan nem sikerült fellelni, de az egyértelmű, hogy messze a legnagyobb arányban a kereszténységgel foglalkozik – már-már azt a benyomást keltve az olvasóban, hogy mégiscsak a többi vallás fölé helyezi azt. A hinduizmus mindenestre bizonyosan marginális helyet tölt be Voigt érdeklődési körében. Részletesen kifejti, hogy összehasonlító vallástudományt művelni már csak nyelvi okokból sem könnyű, hiszen egészen más fogalmak léteznek a vallási jelenségekre a különböző nyelvekben, és még egy nyelven – a magyaron – belül sem egységes a használt fogalmak helyesírása. Az etimológia tudománya láthatóan közel áll a szerzőhöz, mert művében ezután is sűrűn lehet találkozni ilyesfajta fejtegetésekkel.

Ahogy Voigt könyve címében is jelezte, annak kulcsfogalma: a vallási élmény. Ezt művének rendkívül logikusan felépített szerkezetével szintén szemlél-

---

² Ami valószínűleg kivételesen szerencsés egyéniségéből és sorsából következik, amiről így beszél egy interjúban: „Sok nehézség ellenére középiskolás koromtól kezdve csak megelégedettséggel gondolok vissza mindenre. Szinte valamennyi kortárs kollégám életében adódtak komoly krízisek, kitolások, kényszerű munkahelyváltások, amelyekről én egész életemben megmenekültem.” (<http://www.klubhalo.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=1252>)

³ Voigt 2004: 6.

teti, aminek fizikailag is a közepébe helyezi a vallási élmény bemutatást. Könyve első felében Voigt megkísérli definiálni a vallást és az ahhoz tartozó jelenségek körét, valamint megpróbálja elhelyezni a vallástudományt a tudomány területén úgy, hogy áttekinti kialakulásának történetét. Majd tisztázza a vallástudomány átfogó tudományterületét alkotó egyes diszciplínák – elsősorban a vallásszociológia és a -pszichológia – „felségterületét” és egymáshoz való viszonyát. Ezután bemutatja – ügyelve a lehetséges történeti sorrendre – a vallástudomány alapfogalmait és kategóriáit: ősvallás, primitív vallás, voltaképpeni vallás, világvallások, néphit, népi vallásosság; vallásosság, egyház; religio, superstitio; a „szent” és a „szentség”; hiedelem, hit; majd műve közepére eljut a vallási élményhez. Az egyes témák kifejtésénél előszeretettel alkalmazza a szembeállítás rendkívül hatékony, mondanivalójának megértését nagyban elősegítő módszerét: ahol lehet – márpedig szinte mindig lehet –, fogalompárokat alkot, és a fogalmak azonosságait és különbözőségeit kiemelve, mintegy egymáshoz képest mutatja be azokat. A fogalmak ismertetését, ahol lehet, etimológiai szinten kezdi, majd bemutatja az azokkal kapcsolatos elméleti álláspontokat, szigorúan csak a legnagyobb és legismertebb szerzők munkáira támaszkodva – akik nagyrészt keresztények, ha nem egyenesen keresztény teológusok –, külön hangsúlyt helyezve a magyar tudósok lehetőleg minél szélesebb körű bemutatására. Majd a fogalomtisztázás után példákat hoz azok gyakorlati megnyilvánulásairól. Példái ismét a fent említett preferált vallás területéről származnak legnagyobb számban – igaz, ezt a tényt el is ismeri, és praktikus okokkal magyarázza, amelyeket ugyan nem fejt ki, de azok valószínűleg saját kutatási területéből és kulturális-vallási „determináltságából” adódnak.

Könyve második felében Voigt aztán azokból a fogalmakból és jelenségekből, amelyeket az első részben „nagy látószöggel” már bemutatott, sorra veszi az általa vélhetően legfontosabbnak tartottakat – a vallás kialakulása; primitív vallások és primitív gondolkodás; szokások, rítusok, ünnepek; Istenek és teizmusok –, újból, immár alaposabb, „fókuszáltabb” vizsgálat alá véve őket az első részben alkalmazott módszerrel. Művében ezért óhatatlanul előfordulnak ismétlések, de ezek nem zavaróak, mert egyrészt ismét „becsületesen”, maga vallja be őket, másrészt indokoltak, hiszen a legfontosabb megállapításokat hangsúlyozzák ki újból. Írása egyébként sem válik soha unalmassá: a már említett, bűvópatakként, időről-időre felbukkanó humora, amivel az éppen idézett szerzőt, teóriáját vagy annak keletkezési kontextusát éles elméjűen kommentálja, gondoskodik erről. Voigt gyakori szava a „közismert”, amit akkor alkalmaz, amikor valamilyen tény vagy jelenség ismeretét adottnak veszi. A probléma azonban az, hogy a kifejezés

olyan, mint a „generálszóz”: mindenre alkalmazható; elnyomja az eredeti ízeket úgy, hogy nem lehet tudni, mik is voltak azok, és túlságosan gyakran használva gyanús eredetűvé és unalmassá teszi az étrendet.

A mű egy ponton különösen érdekessé válik: Voigt könyve elejétől fogva egyértelmű tényként kezeli, hogy a vallástudós gondolkodását és eredményeit nagyban befolyásolhatja a világnézete, hiszen a sajátjától különböző vallást is az övének megfelelő fogalmak szerint fogja leírni. Ez utóbbira a bevezetésen kívül még számos helyen tesz kisebb-nagyobb utalásokat. Először akkor, amikor kifejti, hogy az összehasonlító vallástudomány területén hiányoznak az átfogó művek, és hogy a vallás tudományos vizsgálata a szerzők legjobb szándéka ellenére sem képes ideológiamentes lenni. „Még ha a szerző objektívan »egyformán távol tartja« magát a vallás különböző formáitól – ez a megoldás is a vallás bizonyos elutasításaként értelmezhető. Viszont ha valamely vallás értékeit pozitív módon mutatja be – ez meg az apologetika, ha éppen nem a propaganda vádját szülheti. [...] És minthogy a világban sok vallás volt és van, ha a vallástudományi munka csak ezek egyikének szempontjait veszi figyelembe: szűklátókörű és vak – ha viszont több vallást is egyenlő módon értékeli: eklektikus és hiszékeny jelzőket kaphat. Magam sem láttam olyan vallástudományi munkát, amellyel kapcsolatban e vádak el nem hangozhatnak. Természetes, hogy a vallástudománynak sem szabad kimerészkednie a tudomány sáncai mögül. Azt ugyan észrevételezik ilyen könyvek íróinál is, hogy ők maguk melyik vallást részesítik előnyben (vagy csak melyiket ismerik jobban), esetleg azt is, »mit hisz el« a szerző abból, amiről beszámol – mégis az látszik célszerűnek, ha a szerző nem kívánja előtérbe helyezni a maga meggyőződését.”⁴ Ahogy az előzőekben láttuk, az ő jelen munkáján is megmutatkoznak az itt leírt szimptómák... Az egyházak által kidolgozott tudományos elméletekről is szót ejt: „Ahol azonban ideológiai harcról van szó, ott az egyházon belül lévő társadalomtudósok ritkán türelmesek, ritkán objektívak.”⁵

Voigt szerint a vallástörténet *interpretatio Graeca, Romana* vagy *Christiana* stb. névvel illeti azt, „amikor például a görögök, a rómaiak vagy a keresztények a sajátjuktól különböző vallásokat a »maguk« fogalmaival írták le.”⁶ és alacsonyabb rendűnek, ostobaságnak, tévedésnek, babonaságnak tekintették a sajátjuktól eltérő vallást és annak jelenségeit. Továbbá „Maga a vallástudomány

---

⁴ Voigt 2004: 17.

⁵ Voigt 2004: 30.

⁶ Voigt 2004: 32.

is többféle megfogalmazását adja a vallásnak, annak megfelelően, hogy milyen ideológiát képvisel. [...] Másként definiálja a vallást az, aki ebben vitathatatlán életkeretet, toleráns partnert, méltó ellenfelet vagy éppen elsöprő tévedést lát.”⁷ Ez különösen akkor szembetűnő, amikor az „ősvallást”, vagy az őstörténet vallási vonatkozásait interpretálják. De sajnos nem tudjuk meg, hogy ez a felismerés mióta jelent önreflexiót a vallástudósok számára, csak annyit, hogy A. Leroi-Gourhan (1911–1986) már tárgyalja ezt a témát.⁸ Továbbá hogy Julien Ries, az egyik legjelentősebb kortárs valláskutató szerint 1949. január 18-a a modern vallástudomány születésnapja, mert ekkor jelent meg Mircea Eliade *Traité d’histoire des religions* című műve, ami meghozta azt a fordulatot, hogy „a vallások története végre nem a *mana*, hanem a *logosz* története lett – azaz a vallás nem a belső, irracionális, hanem a tudatra jellemző objektív szemlélettel kerül bemutatásra.”⁹ Bár azt a továbbiakban Voigt nem teszi világossá, hogy ez igazából mit is jelent: mitől lesz a tudat csak úgy magától hirtelen objektív szemléletű pusztán attól, hogy a *logoszt* vizsgálja, és válik irracionálissá olyankor, amikor a vallást „belülről” szemléli? Csak nem azért, mert ez az előfeltevése annak, aki kitalálta (Dumézil, Eliade fenti könyvének előszavában), hogy a vallás, így a vallásos tudat maga is eleve irracionális?

Voigt ezen áttekintőnek szánt művéből nem derül ki egyértelműen: a vallástudomány önreflexiójának tekinthető tudománytörténet csak azért nem jelenik meg benne rendszerezetten mint önálló nézőpont, mert nem nagyon létezik ilyen – bár könyve elején lényegében kifejti, hogy igenis létezik –, vagy azért, mert ez Voigtnek nem egy bevett nézőpontja. Mivel azonban léteznek a vallástudomány tudománytörténetét bemutató munkák, „csupán” az *összehasonlító* vallástudomány tudománytörténetét nem írta meg még senki,¹⁰ ezen fontos kritikai nézőpont gyakoribb és pontosabb alkalmazása Voigt jelen művében messzemenően indokolt lenne.

---

⁷ Voigt 2004: 54–55.

⁸ *Az őstörténet kultuszai*. Budapest, 1985-ben megjelent művében. Idézi: Voigt 2004: 113.

⁹ Voigt 2004: 73.

¹⁰ Bár Voigt szerint erre is vannak „bátor” kísérletek: H. P. de la Bollaie (1922–1925), J. de Vries (1961), E. J. Sharpe (1975), D. L. Pals (1996), de ezek vagy túlságosan nagy ívűek, vagy csak a vallások meghatározott körére terjednek ki.